

Drago Meze⁺**SPREMEMBE V HRIBOVSKI KMEČKI KULTURNI POKRAJINI**

I.

V povojnem obdobju, predvsem v zadnjih desetletjih, so se v večini področij hribovske kmečke naselitve izvršile opazne spremembe tudi v fiziognomiji kulturne kmečke pokrajine in to zlasti na kmečkem domu v širšem pomenu besede, o čemer bo predvsem beseda v tem sestavku. To zato, ker je kmečki dom stično področje naših dveh strok, gledano seveda iz nekoliko drugačnih zornih kotov. Sprememb v hribovski kmečki kulturni pokrajini, ki so predmet raziskave naše stroke, je več in drugačnih, kot pritegujejo strokovno zanimanje etnologov, zato se bom dotaknil le teh, ki so obema strokama blizu, to je kmečkemu domu. Glavna razlika pri proučevanju le tega je v tem, da etnologijo, poleg fiziognomije samega kmečkega doma, zanimajo tudi njegovi detajli, predvsem notranjost kmečke hiše, medtem ko geograf posveča notranjosti manj pozornosti, škodi mu pa ne, če se tudi vanjo nekoliko bolj poglobi, če ne drugače, vsaj opisno.

Ko govorimo o kmečkem domu, ne mislimo le na hišo, ampak na vse, kar je na območju, ki predstavlja bivalno in z njo povezano funkcionalno gospodarsko enoto. Ta pa marsikje, predvsem na samotnih hribovskih kmetijah alpskega in v znatnem delu predałpskega sveta, obsega poleg hiše številna gospodarska poslopja, osredotočena v kmečkem domu pa tudi posamezne gospodarske stavbe stran od njega.

Glavna naselitvena oblika v slovenskih hribovskih področjih so samotne kmetije, ki mnogokje prehajajo v aglomeracijo teh,

⁺ Dr., znanstveni svetnik, ZRC SAZU, Geografski inštitut Antona Melika, 61000 Ljubljana, Novi trg 4.

veliko je tudi zaselkov, medtem ko so sklenjene vasi redke. Do petdesetih, šestdesetih let je velika večina živela izolirano od ostalega sveta: bile so brez cest, brez elektrike, brez kmetijskih strojev. Samooskrba je bila edina možna gospodarska usmeritev. Za trg so na ugodnejših področjih redili le vole, ki so šli dobro v denar, les pa je začel dobivati ceno šele ob koncu 19. in v začetku 20. stoletja, predvsem pa med obema vojnama.

Hribovcu se je svet odprl šele z izgradnjo cest, katerih začetek sega največ tri desetletja nazaj; za znosnejše življenje, vezano na prve, čeprav skromne posodobitve hribovskega kmetijstva pa je poskrbela elektrika, ki jo je večina hribovskih kmetij dobila že nekaj pred povezavo s cestami. 3 cestami, večidel gozdnimi in pospešenim gospodarskim razvojem nasploh, so se hribovskim kmetijam nakazovale boljše perspektive. Vse jih niso mogle izrabiti. Za mnoge so prišle prepozno, zato jim je bilo še naprej usojeno životarjenje, nekatere pa so opustele. Po naših raziskavah, ki so do sedaj zajele nad polovico vseh hribovskih kmetij v SRS, je v povprečju blizu desetine hribovskih kmetij že opuščeni, približno toliko pa je takih, ki so na tem, da opusté; oziroma se preusmerijo v neagrarno dejavnost.

II.

Očitni zunanji znaki preusmerjanja gospodarsko-socialnega stanja na hribovskih kmetijah so med drugim tudi v spremienjanju lica kmečkega doma, predvsem kmečke hiše. Kažejo se v dveh oblikah: v prenovljenih in novih hišah.

Prenova hiš ne sodi izključno v obdobje po izgradnji cest. Manjših popravil so se lotevali že prej. Glavna ovira večjim preureditvam je bil težaven dovoz. Večjih zidarskih posogov, na primer, se zaradi večidel slabih in strmih vozniš

poti, po katerih je bil mogoč le dovoz lažjih tovorov z vprežno živino, niso lotevali. Z manjšimi popravili so le zavirali propadanje stavb. Večjo skrb so bili prisiljeni posvečati kritini stavb, največ s krpanjem, ko pa tudi to ni več zadoščevalo, pa so celo streho prekrili na novo, a to skoraj izključno s kritino, ki jim je bila dosegljiva (slama, les - škodle, strešni skrilavci, domači bobrovci) in ne da bi spreminjali zgradbo in obliko ostrešij.

Med manjše posege štejemo lahko tudi zamenjavo oken, čeprav so prav ta opazno spremenila zunanje lice kmečkih hiš in s tem deloma tudi celotno fiziognomijo kmečkega doma. Prvotna hišna okna so bila majhna, dvodelna in s križi; do danes se je takih le malo ohranilo. Majhna okna so sicer zadrževala v hišah toploto, dajala pa malo svetlobe, neučinkovita pa so bila tudi za zračenje; najstarejše hiše, so po pripovedi Milana Natka, imele za zračenje line pod stropom, a tako stare hiše pri naših raziskavah doslej nismo nikjer odkrili. V večini hiš so majhna okna zamenjali za večja. V starejših obdobjih prenov so večja okna obdržala obliko manjših, se pravi, da so ostala dvodelna in s križi, običajno s tremi na vsakem okenskem križu, na zunanji strani okenskega okvira pa so marsikje obdržali železne varovalne križe. Lice hiš se s tem ni bistveno spremenilo, razen pri zelo nizkih hišah, kjer so z nesorazmerno velikimi okni preveč spremenili zunanji izgled hiše. Kjer so imeli na oknih naoknice, so skušali pri večjih oknih te tudi obdržati, a ne vsi, saj so jih nekateri opustili.

Modernizacija v zadnjih nekaj desetletjih pa je močno spremenila tudi izgled številnim prenovljenim kmečkim hišam, saj tudi hribovski kmetje čedalje bolj segajo po industrijskih gradbenih izdelkih. Najbolj opazne spremembe so tam, kjer so hiši vzdali prostorna, večini neprilagojena dvo ali celo trikrilna okna brez križev ali celo velika enokrillna okna. Veli-

kim tovrstnim oknom so dodatno vgradili tudi okenske navojnice. Jasno je, da taka okna tudi naoknic ne prenesejo.

Velika nova okna so navadno najprej vzdali v kuhinji, ki so v večini obrnjene na sever in imajo zato tudi najmanj svetlobe. Ker je severna stran hiše v splošnem manj vidna, so tamkajšnje spremembe tudi najmanj opazne. Tako tudi tam, kjer so nekateri kmetje v novejšem času zazidali dohodna vrata v kuhinjo, iz katere je bil navadno najbližji dohod v hlev. V takih primerih morajo sedaj vstopati v hišo pri glavnem vhodu na čelni strani hiše in puščati umazano obutev pred glavnimi vrati ali v vežici (lopi), skozi katero imajo šele dostop v kuhinjo.

Mnogim kmečkim hišam so v zadnjem času premenjali tudi strešno kritino. Redke so s slamo, skodlami ali strešnimi skrilavci krite hiše (z zadnjimi še največ predvsem na območju Selške doline, kjer so v večih skrilolomih izrabljali tamkajšnje skrilavce; največji in najbolj znan je iz okolice Zalega Loga, po katerem nosijo tudi ime "zaliloški strešni skrilavci"), vedno manj pa je kritih tudi z domačimi bobrovci. Te vrste kritino je zamenjala industrijska opeka ali doma narejeni cementni strešniki, marsikje pa tudi salonitne plošče, ki so še najmanj okolju prilagojene in po izkušnjah hribovskih kmetov, katerih dom stoji na vetrovnih legah, tudi nepraktične. Stare kritine, predvsem skodle in skrilavci, le redkeje slama, so še na večini gospodarskih poslopij; kjer so jih menjali, so se najraje poslužili salonitnih plošč, ki so od vse moderne kritine najcenejši, kritje z njimi pa je tudi hitreje opravljeno.

Pri menjavi kritine na hišah konstrukcije ostrejša glede nagiba niso spreminjali, so pa pri večini takih hiš, žal, odpravili strešni čop, okras velike večine hišnih tipov tudi na hribovskih področjih, z izjemo škofjeloško-cerkljansko-

polhograjske hiše, ki je brez njega; čop ni hiši le okras, ampak ima gotovo tudi funkcionalno vlogo. Streha brez čopa močno osiromaši izgled hiše. Ponekod so to vsaj deloma zakrili s tem, da so zgornji del trikotnega zidnega vogala pod obema strešnima koncema obili z obarvanim lesenim opažem. Na starih gospodarskih poslopih pa so do danes, na srečo, skoraj povsod strešni čopi še ostali.

Vse prenovljene hiše so na novo ometali in jim naredili lične fasade. Ker so bili stari ometi v večini delani iz gradiva, ki so ga imeli pri roki, z malo cementa, so bili krhki in močno dotrajani. Pri večini hiš je bilo treba zato ves stari omet odstraniti in ga nadomestiti s trpežnim, novim; enako tudi fasadno prevleko. Če imajo take hiše estetska nova okna ali morda celo naoknice in na oknih cvetje, so z novo fasado okras celotni kmečki domačiji. Takih hiš je čedalje več širom po slovenskem hribovju.

III.

Posebno poglavje so nekatere, za kmečki turizem prenovljene hribovske kmečke hiše. Gospodarji, ki nekaj dajo na tradicijo in imajo estetski čut, so stare hiše, ponekod tudi pomožne, prenovili tako, kot je bilo pravkar povedano. Jasno pa je, da so morali notranjost hiš prilagoditi zahtevam gostov, lahko pa so tudi tam ohranili veliko prvobitnega. Več takih hiš sem imel priliko videti in jih občudovati. Žal pa so na drugi strani hribovski kmetje, ki so se odločili za kmečki turizem, stare hiše že na zunaj tako pre naredili, da niso podobne niti kmečkim, niti meščanskim, niti turističnim hišam. Vsakega nekaj imajo: nemogoča velika okna, iznakažene, novo pokrite strehe z linami podstrešnih sob, ki naj bi bili nekaki ahri oz. kukerli, balkone, tujke kmečkih hiš in marsikje tudi neustrezne prizidke, kar vse knostali kmečki fiziognomiji ne sodi in jo zato močno kvari. To so sicer ekstremi, a, žal, obstajajo.

IV.

Še slabše je z novimi hišami na hribovskih kmetijah, ki so, skoraj brez izjeme, meščanskega tipa. Od njih se vsaj nekoliko ločijo le tiste, ki imajo čope, kar pa je tudi edino, ki spominja na staro kmečko arhitekturo. O teh nekmečkih hišah sredi sicer izrazitega kmečkega ambienta je bilo že marsikaj napisanega in tudi ilustriranega, zato tega ne kaže ponavljati. In takih hiš ni malo. Po naših dosedanjih raziskavah je na hribovskih kmetijah novih hiš približno četrтина: največ jih je v Gornji Savinjski dolini in v Logaško-žirovskih Rovtah (ok. 30%), prenovljenih pa približno dve petini. Vse nove hiše na območju kmečkega doma pa niso kmetova last. Veliko je takih, ki so jih postavili otroci lastnika kmetije, ki so zaposleni izven kmetije in na kmetiji, vsaj nekateri, tudi pomagajo. Ti pridejo lažje do posojila za hišo, ki ga dobe pri delovni organizaciji, stavbišče pa dobijo od lastnika kmetije navadno zastonj, medtem ko kmet nima možnosti dobiti za hišo posojilo. Izjema so tisti kmetje, ki se odločijo za kmečki turizem, to pa je omogočeno le tistim, ki imajo kmetijo že modernizirano in vključeno v tržno proizvodnjo, kar je pogoj za uvedbo kmečkega turizma. Brez posojila se t. im. čiste kmetije težko lotijo gradnje nove hiše. To zmorejo le tisti, ki imajo trdno kmetijo s številno govejo čredo, popolno kmetijsko mehanizacijo in utrjeno tržno proizvodnjo.

Ostaja posebna vrsta novih ali temeljito obnovljenih hiš, ki se bistveno ločijo od prej opisanih. Gre za hiše in tudi večino gospodarskih poslopij, ki so bile med vojno požgane ali razrušene in po vojni obnovljene ali na novo postavljene. Večina požganih hiš in gospodarskih poslopij je bila postavljena na starih temeljih, uporabno pa je bilo tudi še zidovje in predelne stene. Na novo je bilo povsod narejeno ostrešje in vse drugo, kar je bilo lesenega. Pri razrušenih hišah pa je bilo treba narediti vse na novo, z izjemo temeljev, ki so

bili ponekod še uporabni. Obnova večine požganih ali porušenihiš se je držala stare arhitekture. Ponekod je bila zamenjana le kritina (opeka namesto starih vrst kritine), marsikje pa so pokrili na novo stavbe s kritino, kakršna je bila na stavbah pred uničenjem. Tovrstne nove hiše fiziognomije kmečkega doma ne kvarijo, nasprotno, poživljajo jo. Take hiše, v kolikor niso bile kasneje prenovljene ali celo opuščene in na novo postavljene, so v večih slovenskih hribovskih vaseh ali na posameznih kmetijah. Naj omenim le glavne: skoraj celotno Solčavsko, Dražgoše, Rašica, Godovič, Lokve, Šebrelje, Jagršče, Lazec, Gozd nad Tržičem, Poče pri Cerknem, Reka ob Idrijci, Ravne na Cerkljanskem ter večina Vojskega, Otaleža, Pluženj in Predmeje, ob bivši jugoslovansko-italijanski meji pa so bili v pasu 200 m od meje na jugoslovanski strani porušeni vsi hribovski domovi, prebivalci pa izseljeni.

Manjše spremembe v fiziognomiji kmečkega doma je tudi v nekaterih hribovskih področjih povzročil potres v Posočju leta 1976. Nekaj najbolj poškodovanih hiš na Cerkljanskem so kmetje porušili in postavili nove, seveda meščanske, sem in tja pa je tudi nekaj montažnih hiš. Ob potresu poškodovane in nato obnovljene hiše pa so v glavnem ohranile prvotni izgled, dobile pa so novo, lepšo preobleko.

V.

Spremembe notranjščine hribovskih kmečkih hiš v zadnjih desetletjih niso doživele večjih arhitektonskih sprememb, čeprav so številne posodobili. Posodobitev je zajela predvsem kuhinje, v katerih so v večini ohranili stari štedilnik, a namestili zidne kuhinjske omarice, kuhinje opremili z dodatnimi gospodinjskimi električnimi in električno-plinskimi stroji (hladilniki, štedilniki), skoraj vsa kmečka gospodinjstva pa imajo zamrzovalne skrinje in pralne stroje, zelo redki tudi

pomivalne stroje. naprednejši kmetje so si ob manjših predelavah v hiši ali v prizidku postavili kopalnico in WC. V mnogih hišah so "kot" ozaljšali z lesenim stenskim opažem, ponekod tudi stene ob in nad krušno pečjo, ki jo imajo še vedno vse stare hiše pa tudi večina prenovljenih kmečkih hiš, čeprav povsod ne pečejo več kruha doma, kuhinjo okrog štedilnika, kopalnico in tla pa so obložili s keramičnimi ploščicami.

V večini primerov so v starih hišah hribovskih kmetij predelali črne kuhinje v "bele". Ker je bil strop v črnih kuhinjah obokan, so ob preureditvi v belo kuhinjo marsikje obok zadržali, kar daje kmečki kuhinji še danes poseben mik, večidel pa so ga odstranili in naredili raven strop. Črne kuhinje so danes tudi na hribovskih kmetijah že prava redkost. V dosedanjih raziskavah smo jih nekaj našli v Polhograjskih hribih, na Jezerskem in eno na Solčavskem, pa še med temi le redke služijo svojemu prvotnemu namenu. Pri večini teh je poleg črne že bela kuhinja; črna jim služi le za sušenje mesa. Tudi hiš s stariimi kuhinjami z odprtim ognjiščem in kuhanjem v peči, ki so bile še pred desetletji dokaj pogoste predvsem v primorskem hribovskem delu Slovenije, so danes prava redkost.

Mnoge hribovske kmečke hiše, zlasti v alpskem in predalpskem svetu, so imele v hiši (dnevni prostor) lesen strop, ki je bil marsikje ornamentiran. Večina kmetov je ob prenavljanju hiš v zadnjih desetletjih, ko so hiše utrjevali z železobetonskimi ploščami, lesene strope, okras hiš, žal, odstranila in jih nadomestila z navadnim, pustim, ometanim in barvnim stropom. Sedaj je marsikomu žal, in tako danes niso redki kmetje, ki se lotijo prenove hiš z lesenimi stropi, da te očuvajo. Leseni stropi so v zadnjem času postali ponovno tako cenjeni tudi na kmetih, da v nekatere nove pa tudi prenovljene hiše vstavljajo opažene lesene strope, ki so pa čisto nekaj drugega kot prvobitni leseni stropi. Leseni stropi pa niso posebnost kmečke

arhitekture. Odkrivajo jih tudi v mestih, kot n.pr. pri prenavljanju starih hiš na območju srednjeveške Ljubljane.

VI.

Gospodarske stavbe na hribovskih kmetijah, ki so zlasti v alpskem in v delu predalpskega sveta ponekod zelo številne, so do danes ostale v glavnem nespremenjene. Spremembe so predvsem v tem, da so nekatere propadle, nekatere so brez prvotne funkcije, nekaterim je bila spremenjena namembnost, goveje hleve in svinjake pa so modernizirali. Skoraj v vse hleve so napeljali vodo in vgradili napajalnike (z njimi so ob funkcijo vodna korita na dvoriščih ali večja napajališča ob studenjih v zaselkih in vaseh), višek modernizacije pa so hlevi na splakovanje ali na strojno spravilo gnoja iz hlevov. Pri gnojničnem sistemu (splakovanje) so ob hlevih velike betonske gnojne jame, ki so na ravnem svetu skoraj neopazne, v bregovitem svetu, kakršen je v večini hribovskih kmetij, pa so dobro vidne. Ponekod, zlasti pri velikih kmetijah, stojijo svinjaki za sebe, in če so modernizirani, so na splakovanje, ograde boksov za posamezne vrste prašičev pa niso, kot včasih, lesene, ampak kovinske. Lesene kašte s hodniki (ganki) so se ohranile na večini hribovskih kmetij, kjer so do novejših časov pridelovali tudi žita. Danes so shrambe za živila v hišah, kašte pa služijo različnim drugim namenom. Za kašte, ki so že od nekdaj okras in ponekod prave umetnine kmečke arhitekture, večina kmetov še danes skrbi, da ne propadejo. Ni pa tako z nekaterimi drugimi pomožnimi, manj trdno grajenimi gospodarskimi stavbami, kot n.pr. z ovčjaki, čebelnjaki, sušilnicami sadja in še nekaterimi, ki so na večini kmetij že propadle ali pa so na tem, da razpadejo.

Posebej naj bodo omenjeni vodni mlini in vodne žage. Obojih, predvsem mlinov, je bilo veliko tudi v hribovskem svetu. V času avtarkije in velikih kmečkih družin so sejali veliko

žit, tako za prehrano kot za krmo živini. Krušna žita so mleli v mlinih, postavljenih v grapah včasih tudi daleč stran od kmetij. Mlini so bili skupinski, zelo veliko hribovcev pa je imelo lastne mline. Skoraj vsi mlini so danes opuščeni, večina je tudi že razpadla. Redki mlini na dostopnejših krajih so preurejeni v vikende. Podobna usoda je doletela tudi žage, ki so bile redkejšje, nameščene pa navadno niže v dolinah ob močnejših potokih. Žage je uničila prepoved žage lesa zasebnikom, če jim to ni bilo priznано kot obrt. Nekatere večje kmetije ali skupine manjših so imele na primernih krajih tudi lastne manjše vodne elektrarne (Solčavsko, Jezersko, del Pohorja, Cerkljansko itd.), ki pa so bile po vojni opuščene; danes je splošna, tudi družbena želja, da ponovno ožive, kar so nekateri tudi že naredili. - V spremenjenih gospodarskih razmerah danes, ko v poljedelstvu hribovskih kmetij žitaric praktično ni več (izrinila jih je specializacija in modernizacija govedoreje, marsikje pa tudi divjad), so mlini brezpredmetni, vodne žage pa so kmetje z večjimi gozdovi s pridom nadomestili z električnimi žagami, ki jih smejo uporabljati za razrez lesa iz svojih gozdov za lastno uporabo.

Skoraj na vseh hribovskih kmetijah imajo kozolce. V večini so stegnjeni, redkeje na kozla, precej pa je tudi dvojnih - vezanih - "toplarjev"; v največji meri imajo lesene stebre, le v zahodnem, primorskem delu Slovenije, imajo prvotni kozolci betonske stebre (prenovljeni kozolci imajo skoraj povsod betonske stebre). Med gospodarskimi stavbami so kozolci med najmlajšimi. Njihova osnovna funkcija je bila tudi na hribovskih kmetijah namenjena sušenju žit, stročnic in detelje, le deloma tudi krmi in hrambi vozov ter kmetijskemu vprežnemu orodju. Marsikje imajo hribovski kmetje po več kozolcev: večji, vezan, je pri domu, manjši, stegnjen pa na bližnjih ali oddaljenejših njivah pa tudi travnikih. Tako je tudi še danes, kljub temu, da je poljedelstvo močno ope-

šalo; tudi stegnjeni kozolci na njivah služijo danes za sušenje krme, marsikateri pa so prazni, a jih večidel vzdržujejo. Z intenzifikacijo govedoreje v zadnjih desetletjih, ko so se močno skrčile njive v korist travnikov, so tudi kozolci izgubili prvotno namembnost. Danes služijo čedalje bolj za sušenje krme, dvojni kozollec pa tudi za shranjevanje vedno številnejših kmetijskih strojev. Te imajo tudi pod napušči hlevov, to so podaljšane strehe prednje hlevske strani, ki jih imajo skoraj vsi hlevi predvsem večjih hribovskih kmetij. Tudi napušči so mlajšega datuma.

Ponekod, najpogosteje predvsem na Cerkljanskem in deloma na Idrijskem ter redkeje na gorenjskem hribovskem območju, so na travnikih, stran od domačij, seniki. Navadno so to manjše lesene zgradbe, v katere shranjujejo krmo in jo pozimi, ko jo doma zmanjkuje, spravljajo v hleve. Ob košnji, ko je na kmetijah največ dela, si s tem, da shranijo krmo kar na travniku v senike, delo olajšajo, pozimi, ko je časa več, pa ga lažje spravljajo h kmetijam. Važen vzrok pa je tudi v tem, da imajo na hlevih premalo prostora za krmo pri številnejši goveji čredi, kar je postalo pomembnejše predvsem v zadnjih desetletjih, ko se je stalež goved povečal. V zgodnjem povojnem obdobju so bili seniki navadno prazni in jim je grozil razpad, kasneje pa so ponovno postali pomembni. Nekaj jih je kljub temu propadlo.

Na alpskem in večjem delu predalpskega sveta, kjer je bila včasih živina odvezana (tega danes ni več), so morali biti hlevi veliki, ponekod pravi velikani. V obdobju pešanja govedoreje v prvih desetletjih po zadnji vojni, ko so začeli živino polagoma tudi že privezovati, so bili hlevi za močno zmanjšano število goved preveliki. Z vzdigom govedoreje v zadnjih desetletjih pa so se začeli marsikje hitro polniti; posebno na usmerjenih kmetijah. Modernizacija hlevov, ki se

je v veliki večini zadovoljila kar s starimi hlevi, so tudi veliki hlevi prišli zelo prav, saj je v njih privezov za več deset goved (tudi do ok. 40), razen privezane goveje črede pa je marsikje tudi ograjen prostor za neprivezana mlada goveda, tako imenovana prosta reja, posebej pa tudi za teleta. Modernizirani stari hlevi niso skoraj v ničemer spremenili prvotnega lica: vzdana okna z betonskimi okviri in nova vrata jih še olepšajo. Pomembnejši mlečni govedorejci so si postavili v samem hlevu ali v prizidku manjše mlekarnice za hlajenje mleka in hrambo molznih strojev in posod za mleko, ki pa so komaj opazne. Drugače je s stolpnimi silosi (betonskimi, redkeje lesenimi) ob hlevih, ki so novi; močno opazen element moderne kmečke arhitekture. Vanjo sodijo tudi tako imenovani dosuševalci oziroma prevetrovalci krme, ki jih na zunanaj izdajajo navadno na končni strani hleva vgrajeni veliki prezračevalci, a so manj opazni in samega lica hleva bistveno ne prizadenejo. Tudi večina novih, moderniziranih hlevov je prilagojena kmečkemu okolju; ob njih so navadno silosi, na njih pa dosuševalci. Izjema so tisti novi, zelo veliki hlevi, ki so namenjeni tudi drugim dejavnostim (notranjim silosom, garažam, shrambi kmetijskih strojev, skladiščenju raznega gradiva itd.) in opazno odstopajo od ostalega kmečkega okolja. Na mnogih hribovskih kmetijah so zgradili avtogaraže in garaže za kmetijske stroje, in sicer kot prizidke k hišam ali hlevom ali kot samostojne zgradbe; ponekod so zanje predelali odslužena pomožna gospodarska poslopja.

VII.

Značilnost samotnih hribovskih domačij v alpskem in predalpskem svetu so bili do njihove povezave na dolinsko cestno omrežje leseni plotovi, s katerimi je bilo ograjeno kmetijsko zemljišče. Preprečevali so živini, ki se je pasla v gozdu na t.im. gozdni paši, da ni uhajala na njive, pa tudi divjačini, predvsem srnjadi in jelenjadi. Znotraj ograde

so bili navadno posebej ograjeni tudi pašniki, kjer se je lahko pasla le odbrana živina. Dohodi h kmetijam so ob voz-
nih poteh vodili skozi lese, to so preprosta lesena vrata v
plotovih (v Gornji Savinjski dolini imenovana tudi pritaka),
ki so se običajno samodejno zapirala. Ceste so lesam odvzele
funkcijo, saj bi bilo težko izvedljivo ob vsakem prehodu vo-
zila leso odpreti in spet zapreti. Rezultat izgradnje cest na
hribovske kmetije, ki so jim sicer nedvomno prinesle velike
koristi, je med drugim tudi v odpravi plotov. Pasočo se živi-
no so sedaj ogradili z električnimi pastirji, ki so se že do-
dobra uveljavili na vseh tistih hribovskih kmetijah, kjer je
še v navadi paša živine okrog kmetij. Električne pastirje zla-
hka predstavljajo in tako živino na paši poljubno in hitro u-
smerjajo iz že popasenih na nova pašna področja. Tak način
prestavljanja živine je še posebej intenziven pri t.im. pašno-
košnem sistemu, ki se je dobro uveljavil tudi na nekaterih
področjih hribovskih kmetij. Osnova zanj so primerno položni
travniki in izvežbana ter strokovno usposobljena delovna sila.
Plotovi z lesami so danes na hribovskih kmetijah prava redkost.
Še največ se jih je ohranilo na Jezerskem, nekaj tudi v Trži-
ških Alpah in v Davči ter na Pohorju. V zadnjem času so začeli
nekateri hribovski kmetje ograjevati kmetijska zemljišča ob
cestah z močnejšimi, neelektričnimi žičnatimi ograjami.

VIII.

Domovi opustelih kmetij so večidel propadli. Ruševine stavb
davno opuščeni kmetij je prerasla vegetacija, kasneje opu-
ščeni domovi pa še vedno kažejo žalostno podobo propadanja.
Kmetijska zemlja opuščeni kmetij je v večjem delu pod goz-
dom, ponekod pa so jo izrabili za planinsko pašo. Redki so
primeri, da so opuščene domove spremenili v vikende ali jih
celo uporabili za turistične objekte.

Ob omembi vikendov še nekaj besed o tem pojavu, ki je tudi ponekod na območju hribovskih kmetij dal poseben pečat fiziognomiji kmečke pokrajine, a to v negativnem pomenu. V splošnem so počitniške hiše tujek v kmečki pokrajini, posebej še tiste velike, bahave, ki niso prav nič prilagojene naravnemu in kulturnemu hribovskemu okolju, ampak so tipičen urbani element, ki se bije z agrarno okolico, sredi katere stojijo. Ponekod so zrastle kar cela vikendaška naselja, tako n.pr. zlasti na Gorenjskem v Storžiškem in Krvavškem predgorju, vključujoč Možjanco nad Tupaličami, na Notranjskem na območju Zaplane, v vzhodnem delu Polhograjskih hribov in v nekaterih delih Posavskega hribovja in Pohorja, posamično pa so raztreseni po vsem hribovskem svetu. Kot nove hiše na hribovskih kmetijah, tako so tudi vikendi delani večidel ne-načrtno, brez strokovnega nadzora in brez vsakega posluha za okolje, v katerem stojijo. Izjema so, žal, redke počitniške hiše, nastale iz opuščenih in obnovljenih kmečkih hiš, koč ali gospodarskih poslopij, pri katerih so se novi lastniki skušali čimbolj verno držati prvotnega izgleda. Taki vikendi, v nasprotju s prej imenovanimi, oživljajo sicer razkrajajočo kmečko fiziognomijo. Nekaj jih je v Gornji Savinjski dolini, v Polhograjskih hribih, na Vojskarski planoti in morda še kje, kamor naše raziskave hribovskih kmetij še niso segle.